

ДО ПИТАННЯ ПРО СТРУКТУРНІ КОМПОНЕНТИ ТВОРЧОГО ПОТЕНЦІАЛУ ТА ЇХ ДОМІНУЮЧІ ОЗНАКИ

© Кохан Л. В., 2016
<http://orcid.org/0000-0003-0519-3406>
<http://doi.org/10.5281/zenodo.194538>

У статті на підставі результатів порівняльно-зіставного аналізу психолого-педагогічних джерел з питань фізіологічних, філософських, педагогічних та психологічних аспектів творчого потенціалу особистості уточнено зміст поняття «творчий потенціал» як діапазон проявів, що охоплює здібності, обдарування, талант. Виокремлено й узагальнено підходи науковців до визначення структури та домінуючих ознак творчого потенціалу особистості. Запропоновано виділити такі чотири структурні компоненти творчого потенціалу: мотиваційний, інтелектуальний, вольовий, емоційний, та конкретизовано їх домінуючі ознаки, а саме: мотиваційний компонент – усвідомлення потреби у творчій діяльності; інтелектуальний компонент – творче мислення, оригінальність, інтуїція, імпровізація, уміння презентувати свої ідеї; вольовий компонент – самостійність (самоосвіта), наполегливість; емоційний компонент – позитивні емоції.

Ключові слова: творчий потенціал, структурні компоненти творчого потенціалу, домінуючі ознаки структурних компонентів.

Кохан Л. В. К вопросу о структурных компонентах творческого потенциала и их доминирующие признаки.

В статье на основании результатов сравнительно-сопоставительного анализа психолого-педагогических источников по вопросам физиологических, философских, педагогических и психологических аспектов творческого потенциала личности уточнено содержание понятия «творческий потенциал» как диапазон проявлений, охватывающих способности, дарования, талант. Выделены и обобщены подходы ученых к определению структуры и доминирующих признаков творческого потенциала личности. Предложено выделить следующие четыре структурные компонента творческого потенциала: мотивационный, интеллектуальный, волевой, эмоциональный, и конкретизированы их доминирующие признаки, а именно: мотивационный компонент – осознание потребности в творческой деятельности; интеллектуальный компонент – творческое мышление, оригинальность, интуиция, импровизация, умение презентовать свои идеи; волевой компонент – самостоятельность (самообразование), настойчивость; эмоциональный компонент – положительные эмоции.

Ключевые слова: творческий потенциал, структурные компоненты творческого потенциала, доминирующие признаки структурных компонентов.

Kokhan L. V. On the structural components of the creative potential and their dominant features.

In the article on the basis of the results of the comparative analysis of the psychological and pedagogical sources on physiological, philosophical, pedagogical and psychological aspects of creative potential, the term "creative potential" was clarified and identified as a range of displays covering ability, endowment and talent. The study segregates and summarizes the scientific approaches of determination of the structure and dominant features of the creative potential. The paper specifies four major structural components of creative potential: motivational, intellectual, volitional and emotional. It determines their dominant features, such as: motivational component – awareness of the need for creative activeness; intellectual – creative thinking, originality, intuition, improvisation, ability to present their ideas; volitional – independence, perseverance; emotional - positive emotions.

Key words: *creative potential, structural components of creative potential, dominant features of structural components.*

Постановка проблеми. Сьогодні в Україні, що перебуває на етапі глобальних перетворень у системі освіти, зумовлених, зокрема, її інтеграцією у світовий освітній простір, розвиток творчого потенціалу особистості є одним із найактуальніших суспільних завдань. Концепцією сучасної педагогічної освіти визначено, що розвій суспільства значною мірою залежить від творчості та активності його громадян, їх ініціативи, а отже, й від умов, що створюються для реалізації творчого потенціалу кожної особистості.

Аналіз актуальних досліджень. Вивчення наукових праць, присвячених питанням фізіологічних, філософських та психолого-педагогічних аспектів творчого потенціалу особистості, дозволило виокремити різні підходи науковців до його дефініції. Так, творчий потенціал визначають як рису особистості, що характеризує ступінь відповідності діяльнісних якостей суб'єкта творчості соціальній нормі (певним соціальним ролям) (С. Евінзон) та її спрямованість у майбутнє (З. Байгільдіна); розкриває можливості особистості, яка здійснює діяльність творчого характеру (Г. Валєєв, В. Гавриленко, Ю. Гулько, П. Кравчук, О. Любчук, І. Мартишок, В. Овчинніков, М. Соколова); зумовлює мотиваційну готовність до творчості (Є. Голубєва, Ю. Гільбух, В. Дружинін, Г. Костюк, В. Кочубей, А. Маслоу, П. Платонов, Я. Пономарьов, І. Семенов, Є. Яковлева); відображає рівень та напрямки потенційної реалізації творчих сил (Т. Торгашина, Г. Ялмурзіна); виявляє потребу і готовність до творчої самореалізації та саморозвитку суб'єкта (Р. Глуховська, Н. Посталюк, М. Ростовцев).

Мета статті – на основі аналізу психолого-педагогічної літератури, присвяченої проблемам творчого потенціалу визначити основні структурні компоненти творчого потенціалу та їх домінуючі ознаки.

Виклад основного матеріалу. На підставі всебічного аналізу літературних джерел з фізіології, філософії, психології, педагогіки, у яких висвітлювались різні аспекти творчого потенціалу, зроблено висновок, що, визначаючи творчий потенціал, науковці частіше: розглядають його як якість, властивість, комплексну характеристику особистості, що має інтегративний, системоутворюючий характер; пов'язують це поняття з можливостями особистості у творчій самореалізації, з творчими силами, з готовністю до творчої діяльності, з творчою активністю, творчими здібностями, творчою унікальністю, потенційною креативністю. Вищезазначене дозволило запропонувати власне визначення поняття «творчий потенціал» – як діапазон проявів, що охоплює здібності, обдарування, талант. Індивідуальна своєрідність людини в процесі накопичення та реалізації творчого потенціалу виявляється в її творчій унікальності. Творчий потенціал, творчі сили, творча активність, творчі здібності, творча обдарованість, творча унікальність, креативність – різні відтінки, що характеризують творчу особистість, а людина як індивід, особистість, індивідуальність характеризується різними потенціалами, серед яких творчий потенціал.

Серед рис творчої особистості, яка виявляє високий рівень творчого потенціалу, на думку І. Львової, варто відзначити світоглядні якості (активна життєва позиція, оптимізм, гармонійність, гуманність, відданість своїм ідеалам і принципам, високе почуття обов'язку, патріотизм, високий рівень розвитку естетичних почуттів, прагнення до процесу творчості, відкриттів, духовного зростання, самопізнання, самовираження); ціннісні якості (доброзичливість, тактовність, щирість, працьовитість, милосердя, толерантність, критичність); інтелектуальні якості (далекоглядність (уміння прогнозувати), допитливість, спостережливість, почуття гумору, гнучкість розуму, варіативність мислення, незалежність і самостійність думки, високий рівень розвитку інтуїції, ерудованість, захопленість змістом діяльності, здатність до аналізу й синтезу, оригінальність, метафоричність мислення, ініціативність); вольові якості (цілеспрямованість, наполегливість, сміливість, уміння доводити розпочату справу до кінця, здатність до самоствердження, витримка, мужність і стійкість, неабияка енергійність, упевненість у собі) [5, с. 45–46].

В. Моляко до структурних ознак творчого потенціалу відносить задатки, схильності (виявляються в підвищеній чутливості, певній вибірковості, наданні переваг, у динаміці психічних процесів); інтереси, їх спрямованість, частота і систематичність прояву, домінування пізнавальних або інших інтересів; допитливість, прагнення до створення нового, пошук і вирішення проблем; швидкість у засвоєнні нової інформації, створення асоціативних масивів; схильність до постійних порівнянь, зіставлень, вироблення еталонів для подальшого відбору структур і функцій шуканого продукту; прояви загального інтелекту (творчого мислення), схоплювання, розуміння, швидке оцінювання і вибір шляхів розв'язання, адекватність дій; емоційна насиченість процесів, емоційне відношення, вплив відчуттів на суб'єктивне оцінювання, вибір, переваги та ін.; інтуїтивізм (здатність до надшвидких оцінок, рішень, прогнозів); порівняно швидке оволодіння уміннями, навичками, прийомами, технікою праці; здатність до вироблення стратегій і тактик при вирішенні нових загальних і спеціальних завдань, проблем, пошуках рішень у складних умовах, нестандартних, екстремальних ситуаціях [9, с. 17].

У результаті вивчення наукових джерел з педагогіки і психології виявлено різні підходи до визначення структури й домінуючих ознак творчого потенціалу особистості. Так, О. Туриніна наголошує, що творчий потенціал поєднує в собі природне (об'єктивне) та соціальне (суб'єктивне), внутрішнє та зовнішнє, статичне та динамічне [11, с. 48], і виокремлює в його структурі такі складові: інформаційна (інформація, обізнаність людини щодо розв'язування актуальної проблеми, знання); інструментальна (прийоми, методи, стратегії); мотивація, воля, впевненість людини в собі [11, с. 54]. Т. Торгашина підкреслює, що творчий потенціал відображає як внутрішні (ставлення особистості до діяльності, що здійснюється), так і зовнішні (результативні) аспекти діяльності, та виділяє мотиваційно-особистісний (наявність потреб у творчій діяльності, що виявляється в мотивах, прагненнях, інтересах), інтелектуально-змістовний (наявність можливостей до перетворюючої діяльності, що виявляється у творчих здібностях, знаннях, уміннях, навичках), процесуально-діяльнісний (власне діяльність за ступенем самостійності, інтенсивності, продуктивності, організованості) компоненти [10, с. 68–70].

Схожі підходи до визначення структурних компонентів творчого потенціалу презентують й інші дослідники: О. Попель (мотиваційний (пізнавальна мотивація

людини, її інтереси, орієнтація на творчу активність); інтелектуальний (оригінальність, гнучкість, швидкість й оперативність мислення, легкість асоціацій, творча уява, спеціальні здібності); емоційний (емоційне налаштування на творчий процес, емоційний супровід творчості); вольовий (якість уваги, самостійність, здатність до саморегуляції, вольового напруження, спрямованість на досягнення кінцевої мети творчої діяльності, вимогливість до результатів власної творчості) [8, с. 34–35]); Л. Веретеннікова (мотиваційний, змістовний, процесуальний, емоційно-вольовий, рефлексивний компоненти [1, с. 18]); Г. Ялмурзіна (мотиваційно-ціннісний, креативний, когнітивний, рефлексивно-оціночний компоненти [12, с. 12]); Т. Криво (емоційно-мотиваційний, когнітивний, діяльнісний компоненти [4, с. 124]); Н. Мартишина (ціннісний (визнання творчості як цінності, життєвої необхідності), когнітивний (знання про людину як суб'єкт творчості, креативність особистості), діяльнісний (творчі здібності, уміння творчої праці) компоненти [6, с. 66]). На думку І. Давидова, компоненти творчого потенціалу бувають двох типів: дані від народження (приховані (резервні) можливості, актуалізовані (реалізовані) здібності до творчої діяльності) та набуті в процесі навчання (знання, уміння, навички) [2, с. 94].

Виявлені різні підходи до визначення структури й особливостей творчого потенціалу узагальнено й подано в табл. 1.

Таблиця 1

Підходи науковців до визначення структури творчого потенціалу

Структура (компоненти) творчого потенціалу	Автори
Дані від народження (приховані (резервні) можливості, актуалізовані (реалізовані) здібності до творчої діяльності); набуті в процесі навчання (знання, уміння, навички)	І. Давидова [2, с. 94]
Світоглядні якості (активна життєва позиція, оптимізм, гармонійність, гуманність, відданість своїм ідеалам і принципам, високе почуття обов'язку, патріотизм, високий рівень розвитку естетичних почуттів, прагнення до процесу творчості, відкриттів, духовного зростання, самопізнання, самовираження); ціннісні якості (доброзичливість, тактовність, щирість, працьовитість, милосердя, толерантність, критичність); інтелектуальні якості (далекоглядність (уміння прогнозувати), допитливість, спостережливість, почуття гумору, гнучкість розуму, варіативність мислення, незалежність і самостійність думки, високий рівень розвитку інтуїції, ерудованість, захопленість змістом діяльності, здатність до аналізу й синтезу, оригінальність, метафоричність мислення, ініціативність); вольові якості (цілеспрямованість, наполегливість, сміливість, уміння доводити розпочату справу до кінця, здатність до самоствердження, витримка, мужність і стійкість, неабияка енергійність, упевненість у собі)	І. Львова [5, с. 45–46]

Продовження таблиці

Задатки, схильності (виявляються в підвищеній чутливості, певній вибірковості, наданні переваг, у динаміці психічних процесів); інтереси, їх спрямованість, частота і систематичність прояву, домінування пізнавальних або інших інтересів; допитливість, прагнення до створення нового, пошук і вирішення проблем; швидкість у засвоєнні нової інформації, створення асоціативних масивів; схильність до постійних порівнянь, зіставлень, вироблення еталонів для подальшого відбору структур і функцій шуканого продукту; прояви загального інтелекту (творчого мислення), схоплювання, розуміння, швидке оцінювання і вибір шляхів розв'язання, адекватність дій; емоційна насиченість процесів, емоційне відношення, вплив відчуттів на суб'єктивне оцінювання, вибір, переваги та ін.; інтуїтивізм (здатність до надшвидких оцінок, рішень, прогнозів); порівняно швидке оволодіння уміннями, навичками, прийомами, технікою праці; здатність до вироблення стратегій і тактик при вирішенні нових загальних і спеціальних завдань, проблем	В. Моляко [9, с. 17]
Спрямованість на творчу діяльність, комплекс здібностей інтелекту, комплекс якостей креативності, комплекс особистісних проявів (емоційних, свідомих, несвідомих, вольових, поведінкових та ін.)	О. Нікольська [7, с. 26]
Мотиваційний, змістовний, процесуальний, емоційно-вольовий, рефлексивний компоненти	Л. Веретеннікова [1, с. 18]
Мотиваційно-ціннісний, креативний, когнітивний, рефлексивно-оціночний компоненти	Г. Ялмурзіна [12, с. 12]
Інформаційна складова (інформація, обізнаність людини щодо розв'язування актуальної проблеми, знання); інструментальна складова (прийоми, методи, стратегії); мотивація, воля, впевненість людини в собі	О. Туриніна [13, с. 54]
Компоненти: мотиваційний (пізнавальна мотивація людини, її інтереси, орієнтація на творчу активність); інтелектуальний (оригінальність, гнучкість, швидкість й оперативність мислення, легкість асоціацій, творча уява, спеціальні здібності); емоційний (емоційне налаштування на творчий процес, емоційний супровід творчості); вольовий (якість уваги, самостійність, здатність до саморегуляції, вольового напруження, спрямованість на досягнення кінцевої мети творчої діяльності, вимогливість до результатів власної творчості)	О. Попель [8, с. 34–35]
Мотиваційно-особистісний (наявність потреб у творчій діяльності, що виявляється в мотивах, прагненнях, інтересах), інтелектуально-змістовний (наявність можливостей до перетворюючої діяльності, що виявляється у творчих здібностях, знаннях, уміннях, навичках), процесуально-діяльнісний (власне діяльність за ступенем самостійності, інтенсивності, продуктивності, організованості) компоненти	Т. Торгашина [10, с. 70]
Ціннісний компонент (визнання творчості як цінності, життєвої необхідності), когнітивний компонент (знання про людину як суб'єкт творчості, креативність особистості), діяльнісний компонент (творчі здібності, уміння творчої праці)	Н. Мартишина [6, с. 66]
Емоційно-мотиваційний компонент, когнітивний компонент, діяльнісний компонент	
Особистісні утворення, специфіка когнітивної сфери, нейрофізіологічні задатки особистості	

У результаті проведення порівняльно-зіставного аналізу психолого-педагогічних джерел, присвячених проблемам творчого потенціалу, запропоновано виділити чотири структурні компоненти творчого потенціалу: мотиваційний (виражає пізнавальну мотивацію особистості, її інтереси, орієнтацію на творчу активність), інтелектуальний (виражається в гнучкості, оригінальності, швидкості й оперативності мислення, легкості асоціацій, творчій уяві, спеціальних здібностях), вольовий (проявляється через якість уваги, ступінь самостійності, здатності особистості до саморегуляції та самоконтролю, до вольового напруження, спрямованості на досягнення кінцевої мети творчої діяльності, вимогливості до результатів власної творчості), емоційний (характеризує емоційне налаштування на творчий процес, емоційний супровід творчості). Крім того, конкретизовано домінуючі ознаки структурних компонентів творчого потенціалу: мотиваційний компонент – усвідомлення потреби у творчій діяльності; інтелектуальний компонент – творче мислення, оригінальність, інтуїція, імпровізація, уміння презентувати свої ідеї; вольовий компонент – самостійність (самоосвіта), наполегливість; емоційний компонент – позитивні емоції.

Отже, сутність творчого потенціалу не лише полягає в сукупності певних якостей особистості, творчих можливостей, а й визначається характером їх складного взаємозв'язку, його спрямованістю та ступенем напруження. Що ж до розвитку творчого потенціалу, то, за В. Моляко, його вектор спрямований: від ситуативного застосування певних засобів діяльності до стратегіальної організації мислення; від матеріалізації задуму, розробленого іншими, до самостійної постановки проблеми; від суб'єктивної новизни продуктів діяльності до об'єктивної [9, с. 34–35]. А формування готовності до розвитку творчого потенціалу в умовах вітчизняної освітньої системи, як вважає Л. Веретеннікова, передбачає вирішення таких завдань: актуалізація потреби учнів у розвитку творчого потенціалу та створення необхідних для цього умов; орієнтація мотиваційної сфери на розвиток творчого потенціалу; трансляція знань про способи творчої діяльності та способи саморозвитку; формування умінь і навичок творчого саморозвитку [1, с. 19].

Висновки. Узагальнення результатів аналізу психолого-педагогічних джерел дало змогу, по-перше, уточнити зміст поняття «творчий потенціал» як діапазон проявів, що охоплює здібності, обдарування, талант; по-друге,

виокремити підходи науковців до визначення структури та домінуючих ознак творчого потенціалу особистості; по-третє, на підставі порівняльно-зіставного аналізу психолого-педагогічних джерел конкретизувати основні структурні компоненти творчого потенціалу та визначити їх домінуючі ознаки, а саме: мотиваційний компонент – усвідомлення потреби у творчій діяльності; інтелектуальний – творче мислення, оригінальність, інтуїція, імпровізація, уміння презентувати свої ідеї; вольовий – самостійність, наполегливість; емоційний – позитивні емоції.

Проведене дослідження не вичерпує всіх аспектів поставленої проблеми, важливість і актуальність якої визначають необхідність і доцільність продовження наукових пошуків. Так, подальшої розробки потребують питання особливостей упровадження абстрактної наочності з метою розвитку структурних компонентів творчого потенціалу та вдосконалення їх домінуючих ознак.

Література

1. Веретенникова Л. К. Развитие творческого потенциала современного школьника / Л. К. Веретенникова // Вестник МГГУ им. М. А. Шолохова : Педагогика и психология. – 2010. – № 1. – С. 15–24.
2. Давыдова И. В. Учебное сотрудничество студентов педвуза как условие развития их творческого потенциала / И. В. Давыдова // Известия РГПУ им. А. И. Герцена. – 2009. – Вып. № 109. – С. 93–97.
3. Кисільова-Біла В. До проблеми розвитку творчих можливостей студента у процесі загально-педагогічної підготовки / В. Кисільова-Біла // Рідна школа. – 2011. – № 6 (978). – С. 55–59.
4. Криво Т. М. Технология развития художественно-творческого потенциала студентов педвуза посредством проектной деятельности (в сфере декоративно-прикладной) / Т. М. Криво // Вестник Томского государственного педагогического университета. – 2012. – Вып. № 2. – С. 121–125.
5. Львова И. В. Психологические факторы развития креативности личности : дис. ... канд. психол. наук / И. В. Львова. – Новосибирск, 2005. – 203 с.
6. Мартишина Н. В. Ценностные характеристики творческого потенциала педагога / Н. В. Мартишина // Вестник Рязанского государственного университета им. С. А. Есенина. – 2012. – Вып. 36. – С. 61–69.

7. Никольская О. Л. Концепция активизации творческого потенциала студентов и учителей и ее реализация в образовательном процессе / Никольская О. Л. // Вестник Томского государственного педагогического университета. – 2011. – Вып. 10. – С. 24–28.

8. Попель А. А. Психологические условия развития социальной креативности студентов в процессе профессиональной подготовки : дис. ... канд. психол. наук / А. А. Попель. – Нижний Новгород, 2005. – 217 с.

9. Психологічне дослідження творчого потенціалу особистості : монографія / [авт. кол., наук. керівник В. О. Моляко]. – Київ : Пед. думка, 2008. – 208 с.

10. Торгашина Т. И. Научно-исследовательская работа студентов педагогического вуза как средство развития их творческого потенциала: дис. ... канд. пед. наук / Т. И. Торгашина. – Вологоград, 1999. – 220 с.

11. Туриніна О. Л. Психологія творчості : навч. посібник / О. Л. Туриніна. – Київ : МАУП, 2007. – 160 с.

12. Ялмурзина Г. С. Развитие творческого потенциала студентов в процессе изучения безопасности жизнедеятельности (на примере технического университета) / Г. С. Ялмурзина // Интеграция образования. – 2008. – № 3. – С. 12–18.